

УДК - 57.026

ББК - 28.0

Ш -30

**БАҲОДИҲИИ СОҲТОРИ
ЗАМИНИСТИФОДАБАРИИ НОҲИЯИ Б.
ҒАҒУРОВ АЗ РҶИ
НИШОНДИҲАНДАҲОИ ЭКОЛОҒИ**

Шарипова Саноат Восидовна - докторанти (PhD) курси 3-юми ихтисоси “география” МДТ-и “ДДХ ба номи академик Б.Ғафуров”, e-mail: sanoat_sharipova@mail.ru

**ОЦЕНКА СТРУКТУРЫ
ЗЕМЛЕПОЛЬЗОВАНИЯ БОБОДЖАН-
ГАҒУРОВСКОГО РАЙОНА ПО
ЭКОЛОГИЧЕСКИМ ПОКАЗАТЕЛЯМ**

Шарипова Саноат Восидовна - докторант (PhD)3 курса по специальности “география” ГОУ “ХГУ имени академика. Б. Гафурова”, e-mail: sanoat_sharipova@mail.ru

**ESTIMATION OF LAND USE STRUCTURE
OF B. GHAFUROV DISTRICT ON
ENVIRONMENTAL INDICATORS**

Sharipova Sanoat Vosidovna - 3rd year Doctoral Student in Geography, Khujand State University named after academicion B. Gafurov, e-mail: sanoat_sharipova@mail.ru

Вожаҳои калидӣ: мушкилоти экологӣ, консепсияи рушди устувор, мувозинат, коэффитсенти нисбӣ ва мутлақ, ҳудуди канорӣ, заминистифодабарӣ.

Мувофиқ ба методикаи Б.И Кочуров арзёбии экологӣ-хоҷагидории территорияи ноҳияи Б.Ғафуров роҳандозӣ карда шудааст. Дар чорҷӯбаи ноҳия ошкор карда шудааст, ки тибқи коэффитсенти мутлақ ва нисбӣ ҳолати экологӣ-хоҷагидории ноҳия шиддатнок нест. Аз диди экологӣ, бидуни системаи арзёбии миқдорӣ, ҳамчунин бази ифтитоҳӣ барои мувофиқнамои сохтори заминистифодабарӣ омода карда шудааст.

Ключевые слова: экологические проблемы, концепция устойчивого развития, баланс, относительные и абсолютные коэффициенты, пределы полога, землепользование.

В соответствии с методикой Б.И. Кочурова завершена оценка эколого-экономического освоения Б. Гафуровского района. Установлено, что по абсолютным и относительным коэффициентам эколого-экономическое положение района не ухудшается. С экологической точки зрения, без системы количественного агрегирования, подготовлена база для открытия полигона многоцелевого назначения.

Key words: environmental problems, concept of sustainable growth rate, balance, relative and absolute coefficients, canopy limits, land use.

In accordance with the methodology of B.I. Kochirov completed the ecological and economic development of B. Gafurov district. Obviously, in terms of absolute and relative coefficients, the ecological and economic situation of the region is not deteriorating. From an environmental point of view, without a quantitative aggregation system, the basis has been prepared for the opening of a multi-purpose landfill.

Дар охирҳои асри XX ва аввалҳои XXI зарурати иваз намудани парадигма (модел, назария) ба миён омад. Раванди иҷрои он дигар кардани самти рушди ҷомеа аз роҳи истифодабарии экстенсивии сарватҳои табиӣ бо роҳи ташкили системаи устувори табиатистифодабарӣ аст. Он талаботи аҳолиро таъмин менамояд ва дар як вақт функсияи табиӣ муҳитро дар системаи табиӣ нигоҳ медорад. Асоси ин ҷараёни гузариш аз муносибати истифодаи табиат ба ақидаи муносибати ҷомеа ва табиат, ҳамчун муносибати баробару ченшаванда ва дар мувофиқа ба нерӯ маҳсуб меёбад.

Бо мақсади бароҳузори нуктаҳои асосии Консепсияи рушди устувор дар раванди ҷомеаи муосири Ҷумҳурии Тоҷикистон тибқи методҳои анъанавӣ солимгардонии территорияи ноҳияҳои аз ҷиҳати экологӣ номусоид, қувваи калони ташкилӣ, моддӣ ва молиявиро талаб мекунад ва ҳамзамон, он бидуни перспективӣ ва муваффақият боқӣ мемонад.

Аз ин лихоз, имрӯз усули нав лозим аст, ки он бо назардошти хусусиятҳои ҳолати экологӣ ба беҳатарии ҷомеа равона шуда бошад.

Яке аз чунин нуктаи назари муносиби инноватсионӣ, ки нуктаҳои асосии концепсияи рушди устуворро дар бар гирифта, мувозинати экологию ҳоҷагии ҳудуд мебошад. Он аз ҷониби профессори пажӯҳишгоҳи географияи Академияҳо Илмҳои Федератсияи Руссия (ш.Москва) Б.И.Кочуров коркарду пешниҳод шудааст.[1]

Концепсияи ташкили шакли нави табиатистифодабарии макониро, яъне сохтори экологию ҳоҷагидорӣ рушди устуворро пешбарӣ менамояд. Дар он бавучудоии техногенӣ бо назардошти системаи табиӣ геосотсиосистемаро, яъне симбиози устувору мувозинатро таъсис медиҳад. Алҳол тадқиқи мувозинати экологию ҳоҷагӣ дар сатҳи гуногун қарор дорад, ки он бояд то дараҷаи лозима амалӣ шавад.

Вобаста ба ин, дар ҷаҳорҷӯбаи ноҳияи Б.Ғафуров бори нахуст арзёбии ҳолати экологию ҳоҷагидорӣ ба роҳ монда шуд.

Дар марзи ноҳия шароит ва сарватҳои табиӣ нисбат аз дигар манотиқи кишвар фарқ мекунад. Нисбати ҳоҷагидорӣ бошад, ноҳия яке аз ноҳияҳои муҳими Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб рафта, ин ҷо соҳаҳои кишоварзӣ, боғдорӣ ангурпарварӣ, пиллапарварӣ, чорводорӣ ва ҳамчунин саноати коркарди маъдани кӯҳӣ дар шакли интенсивӣ тараққӣ кардааст.

Имрӯз дар марзи ноҳияи Б.Ғафуров хусусиятҳои шаклгирии мувозинати экологию ҳоҷагидорӣ ба вуқӯъ омадааст, ки онро дар заминаи мувозинати экологӣ мавриди омӯзиш қарор додан масоили хело муҳим ва саривақтӣ ба ҳисоб меравад.

Барои муайян намудани мувозинати экологию ҳоҷагидорӣ ҳудудӣ тавсифи нуктаҳои зерин истифода мешавад:

- ҷойгиршавии замин тибқи намуд ва дараҷа,
- майдони ҳудудҳои табиӣ ҳифзшаванда,
- майдони замин тибқи намуд ва дараҷаи тазиқоварии антропогенӣ,
- шиддатнокии ҳолати экологию ҳоҷагии территория,
- тазиқоварии антропогенӣ интегралӣ,
- табиатан муҳофизии ҳудуд,
- ҳазинаи экологии ҳудуд.

Сарвати заминӣ дар системаи сарватҳои табиӣ мавқеаи махсусро ишғол мекунад. Замин чун қисми ҳудуди ландшафти антропогенӣ тақрибан ҳамаи хусусиятҳои комплекси табиӣро, пеш аз ҳама омехташавии ҷараёнҳои худтанзимнамоӣ ва идоракуниро тавсиф медиҳад. Территорияи ландшафт бошад, дар навбати худ қисми фонди заминии давлатӣ мебошад ва он аз заминҳои таъйиноти гуногун иборат аст. Аз ин рӯ, роҳнадозии таҳлили дараҷаи тазиқоварии антропогенӣ ва табиатан муҳофизии ин ё он ноҳияҳо тибқи ҳар як категорияҳои заминӣ ба мақсад мувофиқ аст.

Аз ин рӯ таҳлили сохтори заминистифодабарии ноҳияи Б.Ғафуров дар заминаи воҳидҳои таснифи кадастри заминӣ (ҳисоботи омории шакли №6) ба роҳ гузошта шуд.

Дар тадқиқот амсилаи таснифоти бо назардошти хусусиятҳои табиӣ ва дараҷаи тазиқоварии антропогенӣ (ТА), яъне мувофиқати заминҳо ба ҷараёни технологияи истехсолот, ки он дар пажӯҳишгоҳи географияи Академияи илмҳои Федератсияи Руссия (ш.Москва) коркард шудааст, мавриди истифода қарор дода шудааст. Параметрҳои амсилаи таснифотӣ гуногунии робитаи ТА бо намуди замин (кишоварзӣ, саноатӣ ва ғ) ва дараҷаи вайро ишора менамояд.

Тибқи методикаи аз ҷониби профессор Б.И.Кочуров пешниҳод гардида, ҳар як намуди замини ноҳия, бо назардошти дараҷаи тазиқоварии антропогенӣ, соҳиби ҳол мегардид. Мувофиқ ба бузургии ҳоли соҳибгардида заминҳо аз рӯи дараҷаи тазиқоварии антропогенӣ (ТА) аз дараҷаи тазиқоварии антропогенӣ минималӣ (заминҳои истифоданашаванда, массиви дарахтони табиӣ) то ба максималӣ (заминҳои саноатӣ, инфрасохторҳо ва ғ.) мерасанд. (Ҷадвали №1)

Ҷадвали 1

Таснифоти замин (табиат)истифодабарии ноҳияи Б.Ғафуров мувофиқ ба дараҷаи тазиқоварии антропогенӣ (ТА)

Дараҷаи ТА	ХОЛ	ГУРҶҲИ ЗАМИНҲО	Га	%
Ниҳоят паст	1	Ҷангалу бешазор ва буттазор (№ 49 + 56), ботлоқзор (№ 57), дигар заминҳо (№ 65),	98446	37,13
Паст	2	Заминҳои зери об (№ 58), боир (№ 23)	35244	13,29
Миёна	3	Алафдарав (№25), ҷарогоҳ (№ 27),	80813	30,48

Баланд	4	Налҳои бисерсола(№ 9 + 42)	14365	5,42
Ниҳоят баланд	5	Замини қорам (№ 7 + 40 + 47)	26013	9,81
Олӣ	6	Заминҳои фонди захиравӣ (№ 45), заминҳои зери биноҳо, иншоот, кӯчаҳо ва хиёбонҳо (№ 44 + 64), заминҳои зери роҳҳо ва роҳҳои чорвогузар (№ 63)	10293	3,88
<i>Майдони ноҳияи Б.Ғафуров</i>			265174	100,00

Гурӯҳбандии замин тибқи дараҷаи ТА имконият фароҳам меоварад, ки аз рӯи муқоисаи нишондодҳо ҳолати экологӣ –ҳочагидорӣ ноҳия арзёбӣ гардад. Мувофиқ ба методика дар заминаи коэффисенти мутлақ (K_m) ва нисбии (K_n) шиддатнокии ҳолати экологӣ ҳочагдорӣ муайян карда мешавад. Яъне дар асоси муносибати байни майдони заминии дорон дараҷаи тазиқоварии антропогенӣ баланд ва паст.

$$K_m = TA_5 : TA_1.$$

$$K_n = (TA_4 + TA_5 + TA_6) : (TA_1 + TA_2 + TA_3)$$

Дарёфти коэффисенти мутлақ шиддатнокии экологӣ ҳочагдорӣ дар асоси маълумоти ҷадвали №1 ба роҳ монда шудааст.

Коэффисенти мутлақ (K_m) муносибати майдони саҳт вайронгардидаро бо майдони нисбатан табию тағйирдода нишон медиҳад.

Бузургии K_m диққатро ба баробарномаи таъсири антропогенӣ саҳтро бо нерӯи барқароршавии ландшафт ҷалб намуда, зарурияти ташкили мамнуъгоҳҳо ва ҳудудҳои хифзшавандаро ба миён мегузорад. Чи андоза онҳо зиёд бошанд, ҳамон қадар бузургии K_m хурд мешавад ва баробар ба он ҳолати муҳити атроф мусоид мегардад.

Қабул шудааст, ки агар бузургии K_m аз 0,5 калон бошад, он вақт ҳолат ҳамчун шиддатнок арзёбӣ мегардад. [3]

Мувофиқ ба ҳисоб дар ҳудуди ноҳияи Б.Ғафуров бузургии коэффисенти мутлақ 0,1-ро нишон дод, ки он аз шиддатнок набудани ҳолати экологӣ-ҳочагидорӣ шабоҳат медиҳад. Дар солҳои оянда дар натиҷаи тазиқоварии антропогенӣ дар ҳудуди ноҳияи Б.Ғафуров ин нишондод мумкин аст зиёд гардад.

Агар бузургии K_n ба адади 1 (ҳудуди ҳадди бузургӣ 1,5) баробар ва ё наздик бошад, он вақт шиддатнокии экологӣ ҳочагидорӣ территория, мувофиқ ба дараҷаи тазиқоварии антропогенӣ ва нерӯи устувории табиат ҳамчун мувозинат арзёбӣ мегардад. [1]

Коэффисенти нисбии шиддатнокиро ба сифати нишондиҳандаи интегралӣ истифода бурдан мумкин аст, ки он муносибати байни майдони заминии тазиқоварии антропогенӣ минималиро ба майдони заминҳои тазиқоварии максималӣ муайян менамояд.

Коэффисенти нисбии шиддатнокӣ он вақт бузургии максималиро соҳиб мешавад, ки он ҷо бузургии коэффисенти мутлақ максималист. Ин пеш аз ҳама, дар қараёни дарёфти K_n , ба фарогирии ҳамаи территория вобаста аст.

Паст шудани бузургии K_n аз заиф гардидани шиддатнокии экологӣ дар маҷмӯъ аз ҳолати экологӣ ҳочавӣ дарак медиҳад.

Мувофиқ ба ҳисоб дар территорияи ноҳияи Б.Ғафуров коэффисенти нисбии шиддатнокии ҳолати экологӣ ҳочавӣ бузургии 0,24-ро соҳиб менамояд, ки аз рӯи нишондод маълум мегардад, ҳоло тазиқоварии антропогенӣ дар дараҷаи паст қарор дорад.

Ҳамин тавр, аз соҳтори табиатистифодабарӣ устувории ландшафтҳо дар қадом сатҳ қарор мегирад, вобаста аст. Аз ин рӯ, мувофиқгардонии соҳтори заминистифодабарӣ (тахассусияти ҳочагидорӣ) ва соҳтори ландшафтҳо аҳамияти муҳими илмию амалиро дорад. Он дар қараёни илми имрӯза танҳо дар заминаи натиҷаҳои арзёбии ҳолати экологӣ-ҳочагидорӣ ва баъдан бо назардошти мувозинати экологӣ-ҳочагидорӣ дастрас мегардад.

ПАЙНАВИШТ

1. Б.И.Кочуров. Нормирование антропогенных нагрузок через оптимизации структуры землепользования//Нормирование антропогенных нагрузок..М.:, 1988.- С.43-46
2. Егоренков Л.И., Кочуров Б.И. Геоэкология: Учеб. пособие. - М.: Финансы и статистика, 2005. – С.133-138.
3. Зайцев Н.Ф. Структурные уровни экономико-географических систем. - Изв., АН СССР, Сер. геог.,1972, №2.- С.68-78.

4. Земельный кадастр Согдийской области.
5. Кочуров Б.И. Экодиагностика и сбалансированное развития. Учебное пособие –М.-Смоленск;Маджента,-2003.-С. 348.

LITERATURE

1. B.I. Kochurov. Rationing of anthropogenic loads through optimization of the structure of land use // Rationing of anthropogenic loads .. М.:, 1988.- pp.43-46
2. Egorenkov L.I., Kochurov B.I. Geocology: Textbook. allowance. - М .: Finance and statistics, 2005. - pp.133-138.
3. Zaitsev N.F. Structural levels of economic and geographical systems. - Izv., USSR Academy of Sciences, Ser. geogr., 1972, No. 2, - pp.68-78.
4. Land cadastre of the Sughd region.
5. Kochurov B.I. Eco-diagnostics and balanced development. Textbook - М.-Smolensk; Magenta, - 2003.- 348p.